

Natalija Ludoški

NA TOM PUTU SAM GLEDAO SVU NAŠU KOMEDIJU

(Miloš Crnjanski: *Prepiska, Knjiga prva*, priredili Milivoj Nenin, Radovan Popović, Gorana Raičević, Zadužbina Miloša Crnjanskog / Catena mundi, Beograd, 2022)

Kao trideset deveta u nizu dosad osamnaestotomnog izdanja *Dela Miloša Crnjanskog* objavljena je prva knjiga *Prepiska*. Pisma su složena prema ličnostima, hronološki, i obuhvataju korespondenciju Crnjanskog otpočetu do Drugog svetskog rata. Celokupna prikupljena korespondencija ovog pisca sadržiće, prema najavi priređivača, još dve knjige: onu otpočetu posle rata i prepisku vođenu sa strancima (pretežno na engleskom jeziku).

Pisma, među kojima je daleko veći broj potpisan imenom Crnjanskog, a tek po izuzetku i ona njegovih adresata (priređivači napominju da se u knjizi nalazi sve što je od korespondentske ostavštine književnog velikana danas dostupno), uz saznanje o turbulentnosti prilika u kojima je pisac živeo, kazuju, može biti, i to da su čak i ličnosti s kojima je dolazio u sukob i raskidao odnose imale svest o veličini i značaju svega što izlazi iz njegovog pera, te su njegova pisma pohranjena. Napominje se i da je „pisac bio od onih ljudi koji čuvaju 'papire'”. Međutim, na osnovu onoga što piše Marku Ristiću: „Ja ću Vam iduće pismo pisati bez poslovnog i radujem se tome. No pod uslovom da ga pročitate i go-rite. Kao ja Vaša. Neću da išta pisano ostane od mene nigde”, slutimo da je, poput Isidore Sekulić, i plahoviti Banaćanin, sem u posebnim slučajevima, primljena pisma uništavao.

Knjiga se otvara dvema dopisnicama iz porodične arhive Crnjanskih, sadrži prepisku s bratom Jovanom, tazbinom, saradnicima i prijateljima, dok poslednje stranice čini dopisivanje sa suprugom Vidom Crnjanski. Najvećim delom poslovnog je karaktera čak i kada je reč o ličnostima s kojima je Crnjanski bio u prijateljskim odnosima. Prema *Prepisci*, prvi književni poslenik s kojim je ostvario komunikaciju bio je Nikola Kašiković, urednik sarajevskog lista *Bosanska vila*. Nakon njegove dve razglednice iz 1912. godine, nižu se: Svetislav B. Cvijanović, Julije Benešić, Ivo Andrić, Branko Mašić, Niko Bartulović, Anica Savić Rebac, Isa Đurđević, Milan Ćurčin, Vojislav Jovanović Marambo, Antun Branko Šimić, Marko Ristić, Milan Tokin, Svetislav Hođera i Nikola Kešeljević, Marko Maletin, Vasa Stajić, Milorad Ibrovac i Jelisaveta Ibrovac Popović, Milan Kašanin, Veljko Petrović, Slobodan Jovanović, Milan Grol, Svetozar Grdijan, Milan Jovanović Stojimirović, Umberto Urbani i Kosta Luković. Publikovani su i službeni dopisi Ministarstva prosvete, kao i ustanova (Matice srpske, Izdavačke knjižarnice „Napredak”, Sveslovenske knjižarnice).

Iako je dobar deo ove prepiske integralno publikovan (prepiska s Andrićem, Markom Ristićem, Milanom Kašaninom), knjiga pruža mogućnost čitaocu da se bez posre-

dovanja istraživača i tumača upozna s detaljima iz piščevog života, njegovim životnim i poetičkim stavovima i uverenjima, njihovoj evoluciji i menama. Već sama dinamika prepiske (daleko veći broj pisama datira iz prve poratne decenije, dok tridesetih godina pisac sve ređe nalazi sabesednike; izuzetak je, u tom smislu, Milan Kašanin), ukazuje na mladalačku agilnost i docnije prepuštanje životnim okolnostima. „Ja se u sve mešam i propašću zbog nekih ideala”, piše Crnjanski uredniku *Savremenika* koncem leta 1919, dok se dvadeset godina kasnije, iz Rima, vjeka Kašaninu: „Nikoga nemam sa kim razgovaram. I živim potpuno usamljen. Mislim da smo mi jedna generacija koja je došla iz haosa i koja će opet otići u kaos. Uvek sam želeo da vodim akciju. Sudbina je sad rešila tako da sam postao posmatrač i izveštač.” Osim što naslućuje, Crnjanski i spoznaje: „Što se mene tiče, ja sam prošlog leta doživeo takva čuda u svom privatnom, činovničkom životu da više nisam hteo da raspravljam naše, beogradske jade. Mislim da ima dva puta zadovoljstvu, prvo sam mislio da je to u velikom zamahu, trošenju sebe itd. sada mislim da se isto tako srećno, i još dublje, može živeti ako se zadovolji sa malim. Glavno je ne dati se više iskorišćavati i ne služiti drugima svojim plamenom.”

Gorljivi pristalica jugoslovenstva („Ja sam za jedinstvo do poslednjeg daha. Obećao sam pomagati Konjovića [...] koji se bori u Novome Sadu sa Vojvodinom koja je separatist, kao i Zagreb”, piše u proleće 1919. iz Beograda u Zagreb Juliju Benešiću), na Skerličevom tragu, preferira latinično pismo: „Ja sam skroz i skroz za latinicu”, otkriva iz Ilandže sredinom avgusta iste godine. Šest godina kasnije, „srpski jugosloven”, „izrazito velikosrbin” zgraža se nad političkom stvarnošću Jugoslavije. No, iako još 1919. godine svestan – „Ja se u sve mešam i propašću zbog nekih ideala”, 1934. godine osniva *Ideje*. Ovaj nepravedno inkriminisan list za književnost, politička i društvena pitanja pomenut je u pismu iz koga se otkriva urednička temeljnost Crnjanskog, koji, pozivajući Miodraga Ibrovca na saradnju, saopštava podatke o formatu nedeljnika, tiražu, planu da i pre izlaska prvog broja prikupi priloge za naredne četiri sveske. Ukazuje *Prepiska* i na obimnost i raznovrsnost dela Crnjanskog (poređenja radi, Andrićeva *Sabrana dela*, 2011, broje dvadeset knjiga), sadržaj pisama otkriva i to šta je sve naš velikan pisao, planirao da napiše, odustajao ili, sticajem okolnosti, nije uspeo da ostvari. Znamo da ga je dugo nosila misao o doktoratu, kao i da je prikupljao građu za tezu o Lazi Kostiću. No u pismu Kašaninu, decembra 1928, Crnjanski veli: „A što se tiče moje teze, možda će biti oko postanka S. H. S.” Neostvarena je i namera o monografiji *Karađorđe i njegovo doba*, a izjalovila su se i druga njegova literarna pregnuća.

Saznajemo i o afinitetu prema određenim ljudima, kakav je, recimo, „prijatelj” dr Dušan Popović (1894–1965), istoričar, profesor Beogradskog univerziteta, verziran, mahom, za prošlost Vojvodine, urednik *Glasnika Istorijjskog društva u Novom Sadu*, u kojem je Crnjanski, marta 1930. godine, objavio prikaz Pupinove autobiografije *Sa pašnjaka do naučenjaka*. (U to doba nastojeće Crnjanski da ostvari vezu s naučnikom našeg pokolenja i zanosi se odlaskom u Ameriku.)

Moguće je kroz prepisku pratiti i stepen bliskosti s pojedinim ličnostima (recimo, poredeći pisma Andriću, Marku Ristiću i Slobodanu Jovanoviću). Vidimo da je Ristić, po

nalogu prijatelja iz Berlina, praktično vodio bitku sa Srpskom književnom zadrugom i Markom Carem. Nije bilo lako biti prijatelj Crnjanskog.

Posebna je za potpisnika ovog teksta prepiska Crnjanskog sa Slobodanom Jovanovićem. Uz ostalo i stoga što iako nevelika, nesačuvana u celosti (o tome da je u intenzivnoj prepisci s Jovanovićem kazuje Crnjanski u pismu Andriću iz Berlina u jesen 1928) ima karakter dijalogičnosti (od ukupno dvanaest pisama sedam potpisuje Jovanović). Osim što otvara pitanja, na primer o tome zbog čega Crnjanski najpre obožava, a potom „ne obožava” Jovanovića kao ranije, ukazuje i koliko se, u pitanjima ne samo svoje diplomatske službe, već i u pogledu prestiža koju donose nagrade, oslanjao na ugled i moć ličnosti koja ga je i uvela u diplomatiju. Ali i o tome koliko je Jovanović mogao uticati na njega kao pisca. (Zadivljen Jovanovićevom knjigom *Vlada Aleksandra Obrenovića* koju je pročitao u dahu, iz Berlina marta 1929. otpisuje: „Moj roman, uopšte moje pisanje, iduće, biće pod njenim uticajem.”) I bez obzira kako Crnjanski docnije komentariše jedno od Jovanovićevih pisama, koje se, uz ostalo odnosi na početak objavljivanja fragmenata o Živojinu Balugdžiću, kasnije publikovanih u *Embahadama*, poznajući rukopis polihistora sklonog karikaturalnom sagledanju stvari, jasno je da pominjanje napisa o Crnjanskom koji će, u slučaju da se i o njemu (Jovanoviću) bude pisalo posle smrti u tako „prijateljskom duhu” biti obelodanjen, treba čitati upravo u navedenom ključu. (Na to navodi i rečenica koja sledi u nastavku: „Nego teško vama, ako VI Janković (ona dolazi kroz koju nedelju u London) čuje šta ste o njoj rekli”, upozorava Jovanović koncem februara 1952. godine Crnjanskog. (Budući da su priređivači nedosledni, pa katkad dešifruju imena ličnosti, ali i ostavljaju da to čitaoci otkrivaju sami, pretpostavljamo da je reč o slikarki Vladislavi Janković (1900–1987). Recimo na ovom mestu da bi valjalo da ovakvo izdanje ima i registar imena, a da je jedina prepiska iza koje izostaje komentar priređivača ona s Jelisavetom Ibrovac Popović. No čitaocima je sve više nego jasno. Zato je i za Slobodana Jovanovića zanimljiv detalj u pismu Crnjanskog gde ovaj kazuje o svojoj „naivnosti u pogledu žena. Tri puta sam se vraćao na to mesto!”)

Ako ne u pogledu žena, naivnost davno-mladog Crnjanskog ogleda se u rečima koje upućuje Andriću u vreme saradnje na *Književnom jugu*. Radujući se što ga je upoznao, veli: „a kad budemo duže vremena prijatelji pokušaću da u vašu karamazovsku dušu unesem malo lakomislenosti što je temelj pobeđe. Zaslužili ste pobeđu.”

A Crnjanski zaslužuje da i njegova prepiska, na radost čitalaca, konačno bude objavljena.